

Harry de Windt - Through savage Europe, 1900.

Kapetan Harry Willes Darell de Windt rođen je 9. travnja 1856. u Parizu. Najpoznatiji je kao istraživač i putopisac. Svoje knjige objavljivao je pod imenom Harry de Windt. Primljen je u Magdalene College u Cambridgeu 1875. godine, ali nije stekao diplomu, već se posvetio putovanjima sa svojim zetom od 1876. do 1878. godine. Ženio se nekoliko puta, a s prvom suprugom Frances Laurom Arabellom Long, vjenčao se u Londonu 1882. Harry se oženio i glumicom Charlotte Elizabeth Ihle, poznatijom po scenskom imenu, Elaine Inescourt. Nakon svojih brojnih putovanja objavljivao je dojmove u nekoliko značajnih knjiga.

Djelo „Through savage Europe” (Kroz divlju Europu) napisao je negdje sredinom svog životnog i spisateljskog puta, u doba kada je bio na vrhuncu popularnosti, a izdata je 1900. g. Na putovanje opisano u ovoj knjizi De Windt je krenuo kao izvjestitelj londonskog liberalnog dnevnika The Westminster Gazette. Putovanje „divljom Europom“ započelo je u Trstu, odakle se parobrodom Panonia spustio do Kotora, da bi zatim obišao Crnu Goru, Dubrovnik, Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, Bugarsku, Rumunjsku i europske dijelove tadašnjeg Ruskog Carstva, od Odese i Rostova na Donu do gradova u Zakavkazju, te Kijeva i Varšave. U prvom dijelu putovanja društvo mu je pravio „Mr. Mackenzie“, pametni i duhoviti Škot iz Aberdeena, inače predstavnik filmske tvrtke Urban Bioscope Company. Riječ je, zapravo o snimatelju Johnu Mackenzieu, koji je tada radio za filmsku kuću Charlesa Urbana. De Windt povremeno spominje svog suputnika ali ne govori puno o njegovim snimateljskim aktivnostima, pa nas tako uskraćuje i za svjedočanstvo o „pokretnim slikama“ koje je snimio i koje su najvjerojatnije bile uvrštene u njegovu 216 metara dugačku reportažu „Herzegovina, Bosnia and Dalmatia”. Zna se, naime, za sedam dokumentarnih filmova što ih je John Mackenzie snimio na ovom putovanju, no, nažalost, niti jedan se od njih nije sačuvao. Naš putopisac je, pak, uz sebe uvijek imao i svoj Kodak. Umro je 30. studenog 1933. u Bournemouthu.

U ovoj knjizi Harry de Windt pažljivo bilježi i svoje dojmove iz Mostara. Prema njegovim riječima isplati se posjetiti ovaj dio Balkana. Mostar opisuje standardnim riječnikom za ondašnje putopisce navodeći glavne zanimljivosti grada i okoline. U knjizi nalazimo jednu fotografiju Starog mosta, ali sudeći po potpisu nije njegov uradak nego našeg sugrađanina Antuna Pachera. Ovdje donosimo prijevod cjelokupnog dijela koji se odnosi na Mostar, a cjelovita knjiga u originalu pisana na engleskom može se downloadirati sa stranice www.cidom.org

Glavni grad Hercegovine, Mostar, zadržao je još mnogo starog, orijentalnog šarma. Zapadnjački element vidljiv je na nekoliko bijelih, blještavih ulica, na modernom hotelu, gradskom parku s nekoliko prašnjavih grmova i trošnih podija i na vojnim barakama. Drugdje u Mostaru vi se nalazite u Turskoj, gdje vas laktovima dodiruju u mračnim i uskim uličicama isti oni Jevreji, nevjernici i heretici kao na bazarima Stambola. Minareti u Bosni brzo nestaju, ali ovdje još možete čuti večernji zov mujezina i vidjeti Turke u svečanim bijelim turbanima koji čučajući u tamnim dovratnicima proklinju dolazak i pravila Ćaura. Sve uokolo je bijedan Istok, od blata i prljavih kaldrma do šugavih uličnih pasa mješanaca, od puknutih metalnih vodenih krčaga pa

do suptilnih istočnjačkih mirisa (karakteristična mješavina začina, duhanskog dima, kože i poslastica) koji prožima svaki bazar od Ranguna do Dubrovnika.

Photo by Kiaie, Mostar.

The Old Bridge, Mostar.

Chap. 6.

Mostar je oduvijek bio poznat po svojem slikovitom okolišu, a ime grada je nastalo od starog rimskog¹ mosta (Most i Star) neusporedive ljepote, koji spaja obale jureće Neretve i koji je vrijedan mnogih iscrpljujućih milja putovanja. Porijeklo ove konstrukcije je skriven misterijem. Neki kažu da potječe iz turskog doba i da je rad dalmatinskih i italijanskih arhitekata – i ovu teoriju potkrepljuje činjenica da je jedina dosad otkrivena oznaka na temelju mosta, turska. S druge strane, jedan eminentan austrijski arheolog zagovara da je most neosporan rad Rimljana iz 72. g. n. K., i ovaj je stav općenito prihvaćen od strane vlasti. U svakom slučaju, svi znalci starina se slažu da je simetrija njegova jedinoga 80 stopa visokog luka, jedinstvena u svijetu.

U ovom gradu od dvadeset tisuća stanovnika (od kojih su možda polovina katoličke i pravoslavne vjeroispovijesti) ima najmanje trideset džamija. Premda su njihovi svodovi veličanstvene ljepote, a minareti rijetko gdje tako vitki, većina interijera jedva je vidljiva i izbljedjela je. Mjesni kvartovi puni su novina i zanimljivosti, kao i ljudi, međutim, moja Kodak kamera stvorila je veliki strah, jednako kao i među austrijskim vlastima u Kotoru i Mackenzie (njegov fotograf – prim. prev.) je bio prisiljen povući se u žurbi ispred prijeteće gomile Hercegovaca koji očigledno nisu cijenili čast poziranja pred kamerom. Ovo je bilo frustrirajuće, jer se pokazivala neuobičajena količina zanimanja za našu kameru – posebice muslimanske žene iz grada, koje nisu nosile samo uobičajeni jašmak nego uz njega i dug crni ogrtač s kapuljačom, jedinstven samo u Mostaru, i nismo ga vidjeli nigdje u muhamedanskim zemljama u svijetu. Efekt koji su stvarali ovi crno odjeveni oblici koji su tiho proljetali ulicama bio je neobičan i nadnaravan čak i pri jarkom svjetlošću, i prikladniji jezivom italijanskom pokretu

¹ Pod Rimljanima, Mostar je znan kao Andetrium.

„Braća smrti”, nego nekoj lijepoj ženi koju ovaj čudan pokrov-odjeća povremeno skriva.

Poligamija je danas uveliko (i spontano) ograničena na austrijskom Balkanu gdje su čak i bogati ljudi uglavnom zadovoljni s četiri ili pet žena najviše. Ovo objašnjava dodatne mjere opreza pri skrivanju njihovih žena od ljubopitljivih pogleda iz garnizona i drugih raskalašenih nevjernika. Ove su, međutim, izgleda dodatno poticane od hercegovačkih dama u Mostaru, poznatima po svom dobrom izgledu, i koje se kao kršćanke nisu pokrivala kapuljačama i nisu imale veliku količinu stida.

Hotel u Mostaru bio je pravo otkriće. Očekivali smo da ćemo zateći bijedan turski han, međutim, uvedeni smo u luksuzne apartmane. Doduše, na prvi pogled, podnevni hotelski stol u prostranom i blještećem *Speise Saal* (blagovaonica – prim.prev.), više je nalik na vojni banket nego na skroman obrok od dva florina po glavi s uključenom čašom vina. Naime, skoro svi su bili u uniformama, od prosijedog veterana u iskićenoj tunici do školarca u svijetloplavom odjelu i austrijskog husara. Nekolicina gospode trgovaca židovske vanjštine koji su se povremeno priključivali objedu, smireno su ignorirani od vojnih osoba (jer semitska rasa ovdje nije popularna); međutim, mi smo toplo primljeni kao i većina Engleza diljem Austrougarske monarhije... Bio sam gost mnogih regimenti diljem svijeta – od Gorštaka i *Ghoorkasa* s Malte i Istoka do francuskih *Chasseura* i ruskih Kozaka u Tonkinu i u Sibiru, ali po istinskom gostoprimstvu, austrijska vojska gotovo nadmašuje našu vlastitu. Jedino što morate biti pravi Englez da u njemu možete uživati – druge nacionalnosti i, naravno, Židovi (u svim klasama društva), strogo su tabuizirani...

Iako su predgrađa ostala istočnjačka pa stoga i živopisna, Mostar ne posjeduje bazar vrijedna spomena. Ovo nije bio slučaj stoljeće prije kada su se urešena oružja nadmetala s onima iz Damaska, a dragocjena blaga Dalekog Istoka bila izložena ovdje gdje se sada prodaje jeftina roba iz Beča i Birmingema. Za nekoliko godina Mostar će postati uobičajeni njemački grad, u kojem dvije ranije spomenute prometnice i novi željezni most, koji spaja obale rijeke nedaleko od predivnog Rimskog mosta, čine nukleus grada. Mnogi se Hercegovci potiču da mrze austrijsku okupaciju, a vjerovatno su zaboravili okrutnost i tlačenje koje su osjetili za vrijeme turske vladavine. Ovdje se još uvijek pokazuje mjesto gdje su zloglasnom Ali-paši spuštani vanjski zidovi njegove rezidencije kako bi mogao svjedočiti nabijanju na kolac dvjestonjak kršćana. I premda se ovo događalo tek pedesetak godina prije, mostarski trgovac kojega sam upoznao u hotelu, tvrdi da je njegova zemlja bila sretnija i prosperitetnija nego danas pod Franjom Josipom I. Upravitelj hotela mi je ipak objasnio da je to bila samo lažna poza koju su preuzeli mnogi Hercegovci bolje klase i da bi oni, kao i seljaštvo, ubrzo počeli kukati kad bi se pojavila i najmanja mogućnost povratka barbarskog turskog režima kada su čak i bogati kršćani bili pljačkani i ponižavani, dok se siromašnija klasa tretirala kao puke zvjeri. Usprkos tomu, austrijske su snage bile izložene bijesnom otporu prije negoli je Mostar konačno zauzet 1878., kada su čak i žene i djeca pucali na osvajače s njihovih prozora. Tada su mnogi imućni stanovnici prebjegli preko granice u Crnu Goru gdje žive i danas, ali u siromašnijim uvjetima iako se trgovina u Mostaru u mnogome poboljšala nakon okupacije, a život i vlasništvo su daleko sigurniji ovdje nego u bilo kojem dijelu divljih planina Crne Gore.

Iako je njegova okolina slikovita, u samom Mostaru malo je toga što bi privuklo ili zadržalo stranca. Moja omiljena destinacija bio je stari Rimski most koji bi ujutro bio prepun stalno pokretne mase čudnih lica i još čudnije odjeće. Pazarnim danima karavane konja, mula i magaraca, natovareni proizvodima, kao i stada ovaca i stoke, učinili bi prelaz preko mosta pomalo rizičnim. I sâm sam jednom skoro bio gurnut

preko niske ograde u ponor. A tek koja brbljavina jezika. Turski, grčki, srpski, albanski i hrvatski – čak i natruhe francuskog koji prolazi kao talijanski na dalmatinskoj obali. Odjeća bi mogla snabdijeti materijalom tuce prekrasnih baleta, a ima raspon od točkastih mantila i fesova moderniziranih Turaka do prave odjeće crnomanjastih Albanaca, divlje snažnih u kitnjastim dronjcima sa sjajnim noževima i kuburama. Povremeno bi pokoji crni ogrtač muslimanskih žena žurno proletio pored nas u cilju da izbjegne poglede. Međutim, takve sramežljivosti kod kršćanskog ljepšeg spola nema, one se razlikuju u svojoj bijeloj odjeći s tamnim vezom, s teškim srebrnim ukrasima i kosom urešenom cvijećem. Mostarske dame su poznate po svojoj ljepoti, a neke bi, nesumnjivo, bile lijepe da nema neselektivne primjene ruža i kane za bojanje kose. Jedan austrijski časnik mi je rekao da je tijekom utrka koje je nedavno organizirao garnizon, Stari most bio prizor za pamćenje i da je dan čudom protekao bez teže nesreće koju je mogla izazvati gomila. Same utrke također vrijedi pogledati, sudeći po činjenici da je prethodne godine pobožni pobjednik glavnog događaja vozio džokej od gotovo sedamdeset godina. I premda je organizator kladenja isplatio svega deset florina za pobjednika, mnoštvo je konja i jahača oduševljeno ljubilo na povratku u boks.

Hercegovci su u pojedinim prigodama čak i praznovjerniji od Talijana. Nijedan muškarac, žena ili dijete ne bi ni pomislio kročiti van bez jednog ili više privjeska koji se prodaju na pijaci. Ti se talismani uglavnom sastoje od zlatnih i srebrnih križeva i zvijezda, glava smrti u bjelokosti, sićušnih kornjača, zečeva od poludragog kamenja, koraljnih ruku protiv zlog oka i bezbrojnih drugih, a amulet koji se nosio tijekom života uvijek se zakopava s nositeljem u cilju osiguranja sigurnog prolaska u zagrobni život. Nije ovaj običaj vezan isključivo uz Hercegovce jer i skoro svaki austrijski časnik kojega sam susreo nosi ovakav fetiš – što bi vjerojatno prezirao činiti kod kuće. Stoga, nije iznenađujuće da je praznovjerje koje se odnosi na vampire ovamo moglo stići iz susjedne zemlje Srbije, zemlje njegovog rođenja. U Hercegovini se govori da je vampir duša mrtvog čovjeka koji noću napušta svoj grob da bi sisao krv svoje žive žrtve. Rečeno mi je, prilično ozbiljno, da je, kad je jedno od ovih čudovišta ekshumirano u blizini Beograda, pokazivalo sve znakove života te da je spavao i disao jednako mirno kao što je čovjek činio prije smrti, stoljeće prije. To se dogodilo prije trideset godina, a po običaju leš je obezglavljen i kolac je proguran kroz tijelo, koje je zatim spaljeno – grob je pročišćen vodom i octom. Jedan glupan, koji je često posjećivao hotelski kafić u Mostaru, predstavio mi se kao žrtva noćnih posjeta vampira, uslijed čega će nakon smrti i on sam postati. Moj doušnik bio je sijedi bojničnik, koga sam duboko uvrijedio sugerirajući mu da loša probava i njezine srodne bolesti ponekad stvaraju neprirodnu bljedoću. Ali bojničnik je bio Mađar, gdje je to praznovjerje gotovo jednako rasprostranjeno kao u Bijeloj Rusiji, Poljskoj i Srbiji, pa je taj prijedlog primio s tihim prijezirom.

Ovdje sam doživio ugodan boravak, jer okolina Mostara ima mnogo zanimljivosti, kako sa slikovitog, tako i s arheološkog stajališta. U posljednjem desetljeću poljoprivreda je postigla ogromne korake, a najobičniji kiseliš koji se nekada proizvodio u susjednim vinogradima i nazivan je vinom, danas se proizvodi modernim metodama i solidno je i pitko kao svijetli hock (engleski naziv za njemačka vina – prim. prev.) ili klaret (engleski naziv za bordoška vina – prim. prev.). I bilo je ugodno nakon ekspedicija na selo vratiti se noću u pristojan hotel umjesto u prljavu tursku gostionicu koja je prije samo nekoliko godina činila jedini smještaj koji se ovdje mogao naći. No, luksuzan kao što je mostarski hotel u drugim aspektima nije bio tog nivoa jer je njegov kapacitet za kupanje svakako bio ograničen. Kad bih se vraćao ohlađen do kosti nakon dugog dnevnog snimanja po kiši, zatraživši toplu kupku, donijeli bi mi posudu u obliku velike limenke za kekse, na kojoj su se još uvijek nalazili tragovi poznatih trobojnih etiketa koje je

proizvodila poznata tvrtka Reading. Sjajna vožnja ili jahanje bila je ona do Blagaja, drevnog glavnog grada Hercegovine, sada u ruševinama. Ovdje u blizini rijeka Buna izvire iz pukotine u krečnjačkoj planini, plave vode koja, očito, izlazi iz utrobe zemlje. Nitko nikada nije skupio hrabrost da se uspne ovom podzemnom strujom. Uistinu, to bi bilo nemoguće, jer pogled u tamnu špilju i ogromnu bujicu otkriva nazubljene stalaktite koji se spuštaju sa stropa sve do nekoliko centimetara do vode. Kažu mi da je ova rijeka samo nastavak jedne druge koja ulazi u zemlju (kao što se rijeke i ponašaju u ovim krajevima) i nestaje dvadesetak kilometara dalje prema sjeveru. Vjerojatno je ovo istina i kao što je naš vodič strogo naglasio, teorija se dokazuje sljedećim incidentom, za koji se kaže da se dogodio u stare turske dane. Stariji stanovnik Blagaja, dok je lovio ribu u Buni, ugledao je sinovljevič štap za hodanje koji je plutao niz rijeku, a nakon toga saznao da ga je pastir izgubio u rijeci Zalomki, koja ponire s druge strane planine. Ovakvu priliku nije iskoristio starac koji je tajno dogovorio sa svojim sinom da svaki dan ubije ovcu i da je ubaci u podzemnu struju, a da je kad stigne do izvora Bune dočeka njegov otac. No vlasnik stada otkrio je prijevaru, i jednoga se dana na površini rijeke nije pojavila ovca, već tijelo sina bez glave na užas oca. Hercegovina je u osnovi poljoprivredna provincija, a uzgoj stoke i sadnja duhana glavna su zanimanja njenih ljudi. Njeno je mineralno bogatstvo beznačajno u usporedbi s Bosnom, ali moram dodati da je Hercegovina u tom pogledu još uvijek vrlo površno istražena. Klima je ugodna – ima vrlo malo snježnih padavina – iako je ljeti često prevruće da bi bilo ugodno, termometar ponekad doseže 98° F (36°C) u hladu. Dolina Naretve najplodnija je i ovdje kukuruz i duhan rastu poput korova, a grožđe, masline i smokve cvjetaju južnjačkim raskošem. Sport je, osim lova, loš, ali u Buni, kao i u većini potoka u Hercegovini, postoji odličan ribolov pastrmki – još uvijek očuvan, ali malo je vjerovatno da će tako i ostati. Život u Mostaru jeftin je i dobar, a troškovi putovanja neznatni su u usporedbi s drugim zemljama; tako da čovjek može doći sa ribolovnim štapom i ovdje nekoliko tjedana u pravoj sezoni, pogotovo jer mnogi dijelovi Bosne omogućuju isti sport i jednake pogodnosti za njegovo ostvarenje.

Preveo: Tibor Vrančić